ट्याम्केमैयुङ क्षेत्रमा प्रचलित लोकगीतको संरचनात्मक अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय,

नेपाली केन्द्रीय विभागअन्तर्गत दर्शनाचार्य तह

तेस्रो सत्रको पाठ्यांश सङ्केत ६०९ र ६१० को

प्रयोजनका लागि

प्रस्तुत

शोधप्रबन्ध

शोधार्थी

ईश्वरा पौडेल

दर्शनाचार्य तह

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रि. वि., कीर्तिपुर, काठमाडौँ

२०७६

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङकाय, नेपाली केन्द्रीय विभागअन्तर्गत दर्शानाचार्य तहकी विद्यार्थी श्री ईश्वरा पौडेलले दर्शनाचार्य तह, तेस्रो सत्रको पाठ्यांश सङ्केत ६०९ र ६१० को प्रयोजनार्थ तयार पार्नुभएको 'ट्याम्केमैयुङ क्षेत्रमा प्रचलित लोकगीतको संरचनात्मक अध्ययन' शीर्षकको शोधप्रबन्ध मेरा निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । परिश्रमपूर्वक तयार पारिएको प्रस्तुत शोधकार्य सन्तोषजनक भएकाले म यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०७६/१२/१०

....

प्रा. डा. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल

शोधनिर्देशक

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

कृतज्ञताज्ञापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली विषयको दर्शनाचार्य तह, तेस्रो सत्रको पाठ्यांश सङ्केत ६०९ र ६१० को प्रयोजनका लागि तयार पारिएको 'ट्याम्केमैयुङ क्षेत्रमा प्रचलित लोकगीतको संरचनात्मक अध्ययन' शीर्षकको प्रस्तुत शोधप्रबन्ध मैले नेपाली समालोचनामा संरचनावादी समालोचनाका प्रवर्तक विशिष्ट विद्वान् आदरणीय गुरु प्रा.डा. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेलको प्राज्ञिक सल्लाह तथा कुशल निर्देशनमा तयार पारेकी हुँ । यस्ता विशिष्ट विद्वान्का निर्देशनमा शोधकार्य गर्न पाउँदा मलाई गौरवबोध भएको छ । यो शोधप्रबन्ध तयार गर्ने सन्दर्भमा आइपरेका विभिन्न कठिनाइहरूसँग जुध्ने प्रेरणा प्रदान गर्दै सही मार्गनिर्देशन गरेर शोधकार्य सम्पन्न गर्न उत्प्रेरित गर्नुभएकोमा आदरणीय गुरुज्यूप्रति म हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधप्रबन्ध तयार पार्ने सन्दर्भमा बेलाबखत आवश्यक सहयोग र सुझाव प्रदान गर्नुहुने दर्शनाचार्य तह, नेपाली केन्द्रीय विभागका सम्पूर्ण गुरुहरूप्रति म कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु ।

यो शोधप्रबन्ध तयार पार्ने क्रममा सदैव उत्प्रेरणा दिनुहुने बुबा गोविन्दप्रसाद पौडेल र आमा लक्ष्मीदेवी पौडेल तथा श्रीमान् बाबुराम ओझाप्रति कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु ।

यस शोधकार्यका लागि वातावरण मिलाइदिनुहुने भोजपुर बहुमुखी क्याम्पसका क्याम्पस प्रमुख सहप्रा.डा.रोहितकुमार श्रेष्ठ तथा सम्पूर्ण क्याम्पस परिवारप्रति पनि म कृतज्ञ छु । सामग्री सङ्कलनका लागि सहजीकरण गरिदिनुहुने ट्याम्केमैयुङ गाउँपालिकाका अध्यक्ष ध्रुवराज राई तथा सामग्री उपलब्ध गराएर सहयोग गर्नुहुने ट्याम्केमैयुङ क्षेत्रका स्रोतव्यक्तिहरूप्रति आभार व्यक्त गर्दछु । शोधकार्यका क्रममा सद्भाव राख्ने मान्यजन, आफन्त तथा मित्रहरूप्रति म आभारी छु । शोधप्रबन्धलाई टङ्कन गरेर सहयोग गर्ने भतिज राजन नेपाललाई विशेष धन्यवाद दिन्छु ।

अन्त्यमा यस शोधप्रबन्धलाई आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली केन्द्रीय विभागसमक्ष पेस गर्दछु ।

....

ईश्वरा पौडेल
शैक्षिक सत्र : २०७५/२०७६
क्रमाङ्क १
दर्शनाचार्य तह
नेपाली केन्द्रीय विभाग,
त्रिभुवन विश्वविद्यालय,
कीर्तिपुर

विषयसूची

पहिलो परिच्छेद : शोधपरिचय

१.१ विषयपरिचय १

१.२ समस्याकथन ३

१.३ उद्देश्य ३

१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा ४

१.५ शोधको औचित्य र महत्त्व ९

१.६ शोधको सीमाङ्कन १०

१.७ सामग्री सङ्कलन विधि १०

१.८ सामग्री विश्लेषण विधि ११

१.९ शोधप्रबन्धको रूपरेखा १३

दोस्रो परिच्छेद : ट्याम्केमैयुङ क्षेत्रमा प्रचलित लोकगीतको बाह्य संरचना

२.१ विषयप्रवेश १४

२.२ लोकगीतको परिचय १४

२.३ लोकगीतको संरचना १६

२.४ ट्याम्केमैयुङ क्षेत्रका लोकगीतको बाह्य संरचना विश्लेषण १९

२.४.१ 'खर्सु घारीमा' गीतको बाह्य संरचना १९

२.४.२ 'गाई कोटे कोटे' गीतको बाह्य संरचना २०

२.४.३ 'गाई चरनैमा' गीतको बाह्य संरचना २१

२.४.४ 'घाँस दाउरा सँगसँगै गरौँला' गीतको बाह्य संरचना २२

२.४.५ 'घाँसे दाउरेले' गीतको बाह्य संरचना २२

२.४.६ 'झरी र मुनि' गीतको बाह्य संरचना २३

२.४.७ 'दिल्या गाउँ सिरान' गीतको बाह्य संरचना २४

२.४.८ 'नाम्लो बरियो' गीतको बाह्य संरचना २४

२.४.९ 'पानी पर्‍यो पान्धारेमा' गीतको बाह्य संरचना २५

२.४.१० 'पान्धारे चौकी' गीतको बाह्य संरचना २६

२.४.११ 'भदौको भेलमा' गीतको बाह्य संरचना २७

२.४.१२ 'भेडीको चरन' गीतको बाह्य संरचना २७

२.४.१३ 'भोजपुर बजार' गीतको बाह्य संरचना २८
२.४.१४ 'मकै पिन्दा कि' गीतको बाह्य संरचना २९
२.४.१५ 'रक्सी सेरैमा' गीतको बाह्य संरचना ३०
२.४.१६ 'रातो छ रिबन' गीतको बाह्य संरचना ३१
२.४.१७ 'रुमाल धुएर' गीतको बाह्य संरचना ३२
२.४.१८ 'लहरा भुइँमा' गीतको बाह्य संरचना ३२
२.४.१९ 'गाई छन् बीसवटा' गीतको बाह्य संरचना ३३
२.४.२० 'गाई त दुहुने' गीतको बाह्य संरचना ३४
२.४.२१ 'धनीले खाने मसिनो चामल' बाह्य संरचना ३४
२.४.२२ 'हवाइजहाज गिरान' गीतको बाह्य संरचना ३५
२.४.२३ 'प्रथम आरती' गीतको बाह्य संरचना ३६
२.४.२४ 'मग न मग नारान' गीतको बाह्य संरचना ३७
२.४.२५ 'यसै र घरको नि नारायण पूजा' गीतको बाह्य संरचना ३७
२.४.२६ 'साँझको बेला नि जोर बत्ती बल्यो' गीतको बाह्य संरचना ३८
२.४.२७ 'साँझको बेला नि साँझ बत्ती बल्यो' गीतको बाह्य संरचना ३९
२.४.२८ 'सोइ राजा सोइ सोइ' गीतको बाह्य संरचना ४०
२.४.२९ 'तीजको बेलामा' गीतको बाह्य संरचना ४१
२.४.३० 'सिन्कौली सेउली सेलेले' गीतको बाह्य संरचना ४१
२.४.३१ 'कुद कुइरा कुद' गीतको बाह्य संरचना ४२
२.४.३२ 'मेरो बाबु लै लै' गीतको बाह्य संरचना ४३
२.४.३३ 'छोरीको जन्म' गीतको बाह्य संरचना ४४
२.४.३४ 'सानी थिएँ बाबा' गीतको बाह्य संरचना ४५
२.४.३५ 'छुपुमा छुपु खेतैमा रोप्नु' गीतको बाह्य संरचना ४५
२.४.३६ 'ट्याम्के डाँडैमा' गीत बाह्य संरचना ४६
२.४ निष्कर्ष ४७

तेस्रो परिच्छेद : ट्याम्केमैयुङ क्षेत्रमा प्रचलित लोकगीतको वर्गीकरण, पर्याधार र ढाँचा

३.१ विषयप्रवेश ४८
३.२ लोकगीतको वर्गीकरण ४८
३.३ ट्याम्केमैयुङ क्षेत्रका लोकगीतको वर्गीकरण ५४

३.४ लोकगीतको पर्याधार ६०
३.५ ट्याम्केमैयुङ क्षेत्रका लोकगीतको पर्याधार विश्लेषण ६१
३.६ लोकगीतको ढाँचा ६५
३.७ ट्याम्केमैयुङ क्षेत्रका लोकगीतको ढाँचा विश्लेषण ६५
३.८ निष्कर्ष ६७
चौथो परिच्छेद : ट्याम्केमैयुङ क्षेत्रमा प्रचलित लोकगीतको वस्तुविधान
४.१ विषयप्रवेश ६९
४.२ लोकगीतमा भाव वा विचार ६९
४.३ ट्याम्केमैयुङ क्षेत्रका लोकगीतको भाव वा विचार विश्लेषण ७१
४.३.१ प्रेम र विरहको अभिव्यक्ति ७१
४.३.२ सामाजिक यथार्थको प्रस्तुति ७७
४.३.३ धार्मिक तथा सांस्कारिक पक्षको अभिव्यक्ति ८१
४.३.४ चाडपर्वमा निहित अन्तर्वस्तुको अभिव्यक्ति ८५
४.३.५ श्रम र कृषिकार्यका विविध आयामको चित्रण ८८
४.३.६ बाल्यकालका विविध पक्षको चित्रण ९३
४.४ निष्कर्ष ९५
पाँचौँ परिच्छेद : ट्याम्केमैयुङ क्षेत्रमा प्रचलित लोकगीतको उद्देश्य
५.१ विषयप्रवेश ९७
५.२ लोकगीतको उद्देश्य ९७
५.२.१ मनोरञ्जन ९८
५.२.२ नैतिक शिक्षा तथा उपदेश ९९
५.२.३ लोकमङ्गलको कामना १००
५.२.४ सामाजिक यथार्थको प्रस्तुति १००
५.३ ट्याम्केमैयुङ क्षेत्रका लोकगीतको उद्देश्य विश्लेषण १०१
५.३.१ मनोरञ्जन प्रदान १०१
५.३.२ सामाजिक यथार्थको प्रस्तुति १०६
५.३.३ नैतिक शिक्षा तथा उपदेश ११०
५.३.४ लोकमङ्गलको कामना ११४
५.४ निष्कर्ष ११६

छैटौँ परिच्छेद : ट्याम्केमैयुङ क्षेत्रमा प्रचलित लोकगीतको भाषाशैलीय विन्यास

६.१ विषयप्रवेश ११७
६.२ लोकगीतमा भाषाशैलीय विन्यास ११७
६.२.१ भाषिक विन्यास ११७
६.२.२ शैलीय विन्यास ११८
६.२.३ बिम्ब र प्रतीक १२१
६.२.४ लय १२२
६.२.५ अलङ्कार १२३
६.३ ट्याम्केमैयुङ क्षेत्रका लोकगीतको भाषाशैलीय विश्लेषण १२४
६.३.१ भाषिक विन्यास १२४
६.३.२ शैलीय विन्यास १२८
६.३.३ बिम्ब र प्रतीकको प्रयोग १३३
६.३.४ लयविधान १३७
६.३.५ अलङ्कारविधान १४१
६.४ निष्कर्ष १४३

सातौँ परिच्छेद : सारांश तथा निष्कर्ष

७.१ सारांश १४५
७.२ निष्कर्ष १५०
परिशिष्ट– क : ट्याम्केमैयुङ क्षेत्रमा प्रचलित लोकगीत १५५
परिशिष्ट –ख : स्रोतव्यक्तिको नामावली १९७
परिशिष्ट– ग : ट्याम्केमैयुङ गाउँपालिकाको भौगोलिक नक्सा १९८
सन्दर्भ सामग्रीसूची १९९

तालिकासूची

तालिका नं. १. ट्याम्केमैयुङ क्षेत्रका लोकगीतको वर्गीकरण ५५
तालिका नं. २. ट्याम्केमैयुङ क्षेत्रका लोकगीतको पर्याधार ६१
तालिका नं. ३. ट्याम्केमैयुङ क्षेत्रका लोकगीतको ढाँचा ६५

सङ्क्षेपीकृत शब्दसूची र सङ्केतसूची

क्र.स.	क्रम सङ्ख्या
नं.	नम्बर
संस्क.	संस्करण
सम्पा.	सम्पादन
ऽऽऽ	लेघ्रो तानेर गर्ने लामो उच्चारण
+	सम्बन्धित प्रकारको उपस्थिति
-	सम्बन्धित प्रकारको अनुपस्थिति
$()^{२}$	तोकिएको अंशको दुईपटक पुनरावृत्ति
$()^{३}$	तोकिएको अंशको तीनपटक पुनरावृत्ति
...	केही अंश लोप